

Marxizmus a štrukturalizmus

PROBLÉM „KLADOV“ A ZÁPOROV V UČENÍ ŠTRUKTURALIZMU

MICHAL TOPOESKÝ, Ústav marxizmu-leninizmu Univerzity Komenského, Bratislava

TOPOESKÝ M., The Problem of the "Positives" and Negatives in the Teaching of Structuralism. *Filozofia* 32, 1977, No 3, p. 237—247.

The Czechoslovak working class is well-known for its revolutionary consciousness. It was manifested by its class organization as early as by the end of the 19th century in the Austrian-Hungarian monarchy, but also by its transition to the positions of the 3rd International immediately after the year 1918. The rise of the ČSSR after the World War II is thus also a lawful phenomenon.

But there is the more problematic fact that this objective, lawful social process is not always to be observed adequately in the ideological social reflection. As far as the teaching of Marxism-Leninism is concerned, there we can come across too frequent oscillations either to the right or to the left. The present contribution is to find out some of the causes of this phenomenon. The author wants to help elucidate the question of the position of neopositivism and of its specific form — structuralism in our process of thinking and namely then in social practice.

1

O situácii v našich spoločenských vedách a špeciálne vo filozofii dávno vieme, že bola a stále je neutešená. Známe sú aj korene toho. Preto, že v boji proti reakčnému fašizmu, klerikalizmu v Slovenskom národnom povstaní sa u nás na spoločnom fronte ocitli pod vedením KSS (KSČ) a jej teoretických základov marxizmu-leninizmu mnohé v podstate reakčné, ale v tejto situácii progresívne buržoázne sily, ich teórie a teoretici, vznikol názor, ktorý potom uvedené kruhy systematicky zdôvodňovali ako správny, že tvorili a budú tvoriť jednotu aj po vojne, po oslobodení.

Čo z toho vzišlo pred Februárom 1948 a po ňom, a najmä v príprave a potom v samotných krízových rokoch 1968—1969, vieme. Upozorňuje na to už *Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ* (8, s. 25—61), ale aj uznesenie ÚV KSČ *Vývoj, súčasný*

stav a úlohy spoločenských vied v Československej socialistickej republike z 3. mája 1974. V tomto uznesení, ako je známe, sa píše: „Revizionizmus sa postupne rozšíril vo všetkých spoločenských disciplínach. Vo filozofii sa pod zámienkou zmodernizovania filozofie a jej tvorivého obohacovania zameriaval na tvorenie akejsi zlátniny z jednotlivých prvkov marxizmu, ako ju vytvorili rôzni »marxológovia« na Západe s českou buržoáznou filozofiou (štrukturalizmom, pozitívizmom, masarykizmom).“ (7, s. 7)

Preto je dobre, že sa naši teoretici, najmä filozofi, zaoberajú touto problematikou a že Ústav filozofie a sociológie SAV zorganizoval interdisciplinárnu konferenciu o otázkach marxizmu a štrukturalizmu, vytvárajúc tak podmienky pre rozumné úvahy o tom, prečo je situácia v našich spoločenských vedách taká, aká je. Lebo aj keď Slovenská filozofická spoločnosť začala s ujasňovaním tejto problematiky systematicky už pred viac ako tromi rokmi, organizujúc vedecké konferencie, ktorých obsahom bol problém materializmu (1974), dialektiky (1974), poznania (1975), teórie odrazu v slovenskej filozofii (1975), interdisciplinárna konferencia SAV, pripravená Ústavom filozofie a sociológie SAV, má predsa len osobitný význam. Preto, že štrukturalistická metóda — ako údajné rozvinutie a vylepšenie marxistickej dialektickej metódy — prenikla u nás do všetkých spoločenských (ale aj prírodných) vied, zaujmúc tu miesto „jedine dôslednej vedeckej metódy“, ktorou sa — ak máme byť na úrovni doby — musíme údajne všetci riadiť, bolo na čase, aby sa vedci, teoretici týchto vied stretli a porozmýšľali, ako je to v skutočnosti a čo za tejto situácie treba robiť.

Je správne, že hlavný referát na tému *Marxizmus a štrukturalizmus*, ktorý predniesol akad. A. Sirácky, nastolil problém v celej jeho nahote a nazval veci tak, ako ich treba nazývať, ak sa máme dohovoriť a stretnúť pri spoločnom a správnom riešení tejto otázky. Kvalita i nekvalita diskusných vystúpení to potom znovu potvrdila.

Záverom by sa dala postaviť otázka: Načo tu ešte ďalej hovoriť a uvažovať o problémoch marxizmu-leninizmu a štrukturalizmu?

2

Ak napriek tomu chcem k nastolenej a prediskutovávanej problematike povedať niekoľko slov, nie je to náhoda. Núti ma k tomu okolnosť, že aj v hlavnom referáte, aj vo viacerých koreferátoch sa až príliš často operovalo pojmami „klady“ či „zápory“ štrukturalistickej metódy (lepšie: štrukturalizmu) vo vývine vied. Lebo vzaté samy o sebe, oba tieto pojmy sú skôr škodlivé ako osožné. Pýtať sa predsa možno aj takto: Bol W. Churchill kladom v druhej svetovej vojne či záporom? Ako odpovedať na túto otázku, aby sme pritom neublížili pravde? Vziať Churchilla len ako bojovníka proti fašizmu a na strane ZSSR, či ho mať na zreteli súčasne aj ako politika, ktorému išlo pri pomáhaní ZSSR

hlavne a predovšetkým o záchranu britského impéria, ako sa to potom prejavilo v proteste proti výsledkom druhej svetovej vojny a vyhlásením „studenej vojny“?

Možno v našej súvislosti hovoriť o „kladoch“ štrukturalizmu „ako takých“ alebo aj v súvislosti s jeho postupom voči marxizmu-leninizmu, dialektickému a historickému materializmu už počas vojny a najmä po nej?

Preto, že uvedená otázka, pokiaľ ide o štrukturalizmus ako filozofiu i metódu či metodológiu, je takto zložitá, bude dobré sa skôr, ako ju budeme analyzovať, zastaviť pri inej, závažnejšej problematike. Je ňou fakt, ktorý sa týka pôvodu štrukturalizmu v dejinách filozofického a vedeckého myslenia vôbec. Lebo to, že už pri svojom vzniku nebol a nemôže byť ani dnes javom náhodným, vyplýva z logiky vecí. Ak vedomie totiž aj vzniklo aj žije — ako to dnes vedia a uznávajú aj buržoázni vedci — „iba“ v reagencii na objavené sa prekážky ako ich odraz, potom je zrejmé, že inak nemohlo vzniknúť ani špecificky. Vďaka jeho špecifickej konkrétnej obsažnosti vedomie naopak môže mať a aj má zmysel len ako objektívno-obsažné.

To znamená, že nemôže mať iný pôvodný charakter! Empíria je totiž niečo, čo sa pri sledovaní vzniku a formovania vedomia obísť nedá. Ale keď sa to nedá urobiť vo vzťahu k empírii, potom nemožno zanedbať ani fakt, že praktické ľudské vnímanie, poznanie sveta ako plurality faktov je tiež čosi prirodzené. Ak je na tejto úrovni zbytočná i otázka, ktorá sa týka podstaty (substancie), to je prirodzené. Čisto empiricky vzaté, podstata predsa nemôže nebyť nič iné ako suma našich pocitov, vnemov, predstáv. Skrátka — esse est percipi — upozorňoval preto „správne“ už otec moderného idealizmu, biskup G. Berkeley. A nechí by sme teraz akokoľvek kombinovali tieto empirické danosti, ak zánik ich povahy znamená súčasne zánik samotnej objektívnej reality, potom nám vychádza, že všetko, čo môžeme o týchto faktoch vedieť, je skryté iba v možnosti ich bohatej popisnosti, analyzovateľnosti. Ak štrukturalizmus od svojho vzniku na tomto budoval a buduje, „brániac“ vedu pred metafyzickou abstraktnosťou, ktorá kalkuluje aj s podstatami, substanciami, potom ho nemožno nazvať inak ako dôsledným, subjektivistickým, aj keď „kritickým“ empirizmom, ktorého klad (význam) je iba v poznaní (a v tom mal pravdu), že empirické danosti samy o sebe sú vlastne gnozeologicky bezcenné.

Keď je toto tvrdenie pravdivé, potom nás spomenutý empirický charakter štrukturalizmu núti odhaliť aj inú jeho „významnú“ črtu. Je ňou fakt, že každý zabsolutizovaný empirizmus od svojho vzniku má „význam“ aj v tom, že pomáhal a pomáha — v spresňovaní vedeckého, t. j. empirického popisu — vznikať pozitivizmu. Čo pozitivizmus v dejinách vedy znamená, netreba zvlášť vysvetľovať. Stačí upozorniť, že sa v comtovsko-spencerovskej podobe zjavil a rozvinul už okolo r. 1850 a neskôr a že to bolo v období nástupu revolučného proletariátu a jeho

učenia—marxizmu, dialektického a historického materializmu. Už z tohto samého faktu vyplývajú ďalekosiahle závery.

V čom je revolučnosť marxistického učenia, to vieme. Známe je aj to, že jeho podstata nie je v objave triednej štruktúry spoločnosti a existencie proletariátu ako základného faktora doby. Vieme ďalej, že nie je ani v poznaní, že proletariátu patrí budúcnosť. S budúcnosťou predsa počítala a počíta každá nastupujúca trieda. Buržoázia sa usiluje dokonca aj dnes dokázať, že bez nej niet spoločenských reálnych perspektív. Výsledkom toho bolo a je úsilie presvedčiť, že ani proces konvergencie, ktorého sme údajne svedkami a ktorý nevyhnutne vyplýva z vedeckotechnickej revolúcie, nemôže znamenať jej negáciu. Preto hlavne v marxisticko-leninskom učení je „až“ odhalenie zákonitostí dejín, t. j. zákonitostí vzniku spoločnosti, vzniku tried a určenia významu týchto tried v dejinách. Keď je reč o revolučnosti marxizmu a marxizmu-leninizmu, ide tu o poznatok, podľa ktorého proletariátu patrí budúcnosť nie preto, že to niekto chce, že mu (proletariátu) treba pomôcť, lebo je vykorisťovaný, ale že je to jediná trieda v dejinách, ktorá sa v triedno-vykorisťovateľskej spoločenskej štruktúre môže zbaviť biedy a vykorisťovania iba tak, že zlikviduje vykorisťovanie vôbec.

Objav tejto zákonitosti je teda v marxizme-leninizme objavom aj funkcie vied v spoločenskom procese, aj charakteru ich revolučnosti.

Je zrejmé, že skôr ako mohol tento objav vzniknúť, musel mať určité významné predpoklady. Zákonitosť vzniku a vývinu tried mala totiž v dejinách rôzne interpretácie. Išlo v nej vždy viac o popisnosť ako o zákonitosť. I. Kant ani pri najlepšom úsilí zbaviť vedecké myslenie tohto nedostatku a v boji proti Humovmu subjektivistickému empirizmu nevedel skončiť inak ako tým, že zákonitosť, možnosť jej existencie preniesol do oblasti inteligibilného rozumu, t. j. že ju pochopil ako spôsob myslenia. Ak ju Marx a Engels však naozaj objavili a ak všetko, čo sa od tohto ich objavu až po súčasnosť deje a čoraz viac potvrdzuje správnosť ich objavu, potom korene tohto ich (a ľudského vôbec) úspechu treba hľadať niekde inde, v tom, v čom sa Marx, Engels a neskôr aj V. I. Lenin s popierateľmi zákonitosti rozchádzali a rozchádzajú. A oni sa s uvedenými vedcami rozchádzajú už *v princípe*, *v podstate*. Lebo kým pred vznikom marxizmu-leninizmu v dejinách myslenia poznáme naivný realizmus (materializmus) milétskych filozofov, ktorý nedával možnosť poznať zákonitosť už preto, že bol naivný, všetky ostatné pokusy o monistickú a teda aj zákonitú interpretáciu sveta boli na tom ešte horšie. Keď potom idealizmus popieral ešte i hmotu, mohol vysvetľovať svet tiež iba tak, že zákonitosť negoval, lebo ju — jej pôvod, možnosť a podstatu — sperzonifikoval.

Ale aj naopak. Mechanistický charakter atomistického materializmu mohol objaviť len zákony mechaniky. Keď potom, budujúc na kvantite, súčasne a nevyhnutne popieral a poprel kvalitu, umožnil vznik nových

foriem idealizmu, či už v podobe dualistickej, rýdzo idealistickej alebo pluralistickej.

Preto Marxov a Engelsov objav, že svet tvorí jednotu až vo svojej materiálnosti, ktorá pritom existuje nekonečne diferencovane, je revolučný a významný. Je to objav, ktorý nič neneguje, ale naopak, všetko dôsledne zákonite interpretuje. Vychádzajúc z tejto skutočnosti, ako je známe, V. I. Lenin upozornil, že ešte aj „zázraky“, „zjavenia“ treba chápať ako zákonitý problém. Sú determinované na jednej strane objektom ako príčinou a na strane druhej subjektom (človekom) ako kýmisi, kto na príčinu reaguje tým, že si ju uvedomuje. (2, s. 206)

Predstavme si, čo za takejto gnozeologickej situácie musel znamenať vznik pozitivizmu, ktorý za reálne (a pozitívne) vyhlasoval a neustále vyhlasuje iba to jednotlivé, ktoré je empiricky názorné? Prvý dôsledok toho musel byť názor, že svet netvorí jednotu, ale množstvo, jednotliviny.

Druhý z neho vyplýval. Keď svet netvorí jednotu, ale pluralitu, potom ani zákonitosť v ňom nemôže byť vyjadrením vnútorných kvalitatívnych zmien. Zákony samy, ak už o nich chceme za tejto situácie hovoriť, môžu mať iba opisný, klasifikačný, relačný charakter, ako nás o tom až do svojej smrti znovu a znovu presviedčal bard súčasného pozitivizmu, t. j. novopozitivizmu, R. Carnap. (3, s. 39) To znamená, že či ide o prírodné alebo spoločenské procesy, možno ich vystihnúť iba „zákonmi“, ktoré sa týkajú iba kombinačných možností.

Priamo povedané: kombinujeme teda akokoľvek triedy v spoločnosti, zostanú vždy triedami. Buržoázne zriadenie i riadenie spoločnosti sa v dôsledku toho ukazuje podľa pozitivistov byť v tejto relácii jedine správne, a preto nenahraditeľné. A učenie Marxa, Engelsa, Lenina je podľa toho viac ako problematické. Je nezodpovedné, trestuhodné zadržanie vedcov a širokých ľudových mas vôbec.

Ale tento charakter a zmysel pozitivizmu sa ani neskôr nezmenil. Skôr naopak. Svedčí o tom nástup novokantovstva, Machovho fyzikálneho idealizmu, Bergsonovho intuitivizmu, Jamesovho pluralizmu, pragmatizmu v poslednej štvrtine 19. stor. a Russellovho neutrálneho atomizmu (senzualizmu), ruského empiriokriticizmu, Losského kritického realizmu atď. začiatkom 20. stor. Lebo aká to bola situácia, keď sa všetky tieto (a mnohé iné im podobné) filozofické (a špeciálne vedecké) snahy usilovali presvedčiť svet, že až ony našli správne riešenie podstaty sveta, jeho a spoločenskej zákonitosti, je zrejmé. Bolo to obdobie šíriaceho sa robotníckeho hnutia, I. a II. internacionály, úspešnosti (hoci stodňovej) Parížskej komúny, vzniku proletárskych, vtedy sociálnodemokratických strán, začiatkov osláv dní práce (1. máj) atď. Nuž a keď Marx a Engels o tomto období, o jeho povahe učili, že je zákonitým prejavom začiatkov zanikania buržoázneho zriadenia a jeho zámeny socializmom, buržoázia mala naozaj mnoho príčin dokazovať, že opak je pravdou. Všetky uvedené buržoázne filozofické teórie to po-

tom aj dokazovali, interpretujúc empiriu (skúsenosť) už len ako rýdzu subjektivitu.

Preto pozitivizmus v novopozitivistickej podobe po Veľkej októbrovej socialistickej revolúcii (1917), nech sa už kryl akýmikoľvek názvami (logický realizmus, kritický realizmus, štrukturalizmus, logicizmus, fenomenologizmus atď.) a terminologickými obratmi, tiež nemohol mať inú podobu a povahu. Jeho osobitosť je „iba“ v tom, že kým „staré“ pozitivizmy uznávali zákony a ich poznanie, hoci v opisnej, faktografickej, klasifikačnej podobe, novopozitivizmus ich zlogicizoval, ale preto, že mu pritom išlo o logiku opisnú, triediacu, kategorizujúcu iba v opisnom zmysle, fakticky vedu odzbrojoval. Ak tým súčasne z hľadiska proletariátu (robotníckej triedy a medzinárodného revolučného hnutia) pôsobil od svojho vzniku reakčne a vo vzťahu k marxizmu-leninizmu revizionisticky, ako na to upozorňujú naposledy sovietski filozofi L. N. Mitrochin, V. A. Lektorskij (9, s. 30—31, 129 a. n.) a nemeckí odborníci M. Buhr, H. Horstmann (10, s. 25 a. n., 49 a. n.) potom sa tomu nemožno diviť. Marxizmus-leninizmus má totiž význam iba vo svojej revolučnej podstate. Vyplýva to už z toho, že nevznikol samoučelne. Pri jeho vzniku nešlo dokonca ani o nový smer. Naopak, jeho vznikom bola (a je) odhalená negácia negácie všetkého, čo predchádzalo. Išlo v ňom o úsilie pomôcť človeku zmocniť sa správnym poznaním podstaty sveta (prírody i spoločnosti), jeho (jej) zákonitostí a tým ho aj ovládnuť, začať riadiť, poludšťovať, zospoločenšťovať. Ak pozitivizmus vo všetkých svojich podobách, používajúc „najrôznejšie“ metódy, dokazoval, že práve toto úsilie marxizmu-leninizmu je antivedecké alebo metafyzické, potom sám musel byť nevyhnutne reakčný, antimarxistický, revizionistický. Sovietsky filozof v tejto súvislosti píše: „... Za logickými štruktúrami, za matematickými formulami“ novopozitivizmu, existencializmu atď. „sa skrýva v krajných dôsledkoch záštita buržoázneho spôsobu života, t. j. boj proti našej spoločnosti a našej ideológii — marxizmu-leninizmu a proti teórii poznania“. (11, s. 130—131)

3

Aké závery, pokiaľ ide o „klady“ novopozitivizmu a jeho špecifickej podoby — štrukturalizmu v dejinách, z toho teraz vyplývajú, je zrejmé. Možno o nich hovoriť, len keď je reč o rozličných formách fideizmu, teologizmu, klerikalizmu, neotomizmu atď. Skrátka, sú to „klady“, ktoré — podobne ako nominalizmus na konci stredoveku — pomáhali rozbiť rôzne supraracionalistické východiská a argumenty. Keď súčasne popierali možnosť poznať iné ako empirické jednotlivosti, tým samým sa stali prípravou obnovy idealizmu „v zmodernizovanej“ podobe. U G. Berkeleyho sa to prejavilo v poznaní, že keď niet všeobecna, potom naozaj — esse est percipi. Dnes je to zasa tvrdenie, podľa ktorého, keď náš svet je gnozeologicky pluralita faktov, potom hovoriť o jeho substancnej podobe, povahe musí byť tak isto metafyzické a antivedecké.

A platí to, čo povedal spomínaný G. Berkeley, keď vyhlásil, že on nie je proti uznaniu hmoty. Nesúhlasí „iba“ s tým, aby sa hovorilo o hmote ako o niečom, čo je a môže byť nezávislé mimo nášho vedomia, keď gnozeologicky je to logický nezmysel.

Z uvedeného vyplýva, že hovoriť o kladoch empirizmu a potom aj jeho špecifickej podobe — štrukturalizmu možno len so zreteľom na to, komu, kedy a za akých okolností pomáhal a môže pomáhať. Sú to „klady“, ktoré, opakujem, pomáhali marxizmu-leninizmu pri rozbíjaní rôznych subjektivisticko-iracionalistických a supraracionalistických tendencií a teórií. Samy o sebe, „ako také“ tieto „klady“ sú však skôr zápory. Neorientujú (a nikdy ani nemohli orientovať) človeka do budúcnosti, nepomáhajú (a nikdy ani nemohli pomáhať) vniknúť do podstaty a teda ani do zákonitostí sveta, ktorú vôbec neuznávajú. No a preto, že podstatu a význam marxizmu-leninizmu tvoria objavy práve týchto možností, hovoriť o „kladoch“ pozitivizmu najmä v ich štrukturalistickej podobe a vo vzťahu k marxizmu-leninizmu je o to nebezpečnejšie.

Otázkou marxisticko-leninských filozofov dnes preto nie je a ani nemôže byť, či sa máme, alebo nemáme týchto „kladov“ zbaviť. Naopak, problémom je, ako to urobiť.

4

Naši vedci by si preto mali uvedomiť, že problém ich charakteru pri budovaní socializmu je determinovaný až tým, ako odpovedia na túto otázku. Ak sa usilujú zachrániť pozitivizmus a teda aj štrukturalizmus tým, že ho z úcty k minulosti „vylepšia“, že ho spoja s dialektikou ako s čímsi rovnocenným, navzájom sa metodologicky doplňujúcim, ako o tom svedčí návrh hovoriť namiesto o dialektickej a štrukturalistickej o štruktúrno-dialektickej metodológii či metóde, potom ich treba upozorniť, že ani keď je reč o vzťahu marxizmu-leninizmu a buržoáznych ideológií, socializmu a kapitalizmu, nemôže platiť zákon konvergencie. A nemôže to platiť najmä vtedy, keď je reč o ich metóde. Metóda je predsa vždy spôsobom existencie objektu. Keď sa však tieto, pokiaľ je reč o novopozitivizme — štrukturalizme a marxizme-leninizme, socializme a kapitalizme, vylučujú v podstate, nie je rozumné chcieť ich spájať vo vedomí.

Pretože kapitalizmus a socializmus sa naozaj vylučujú, je len prirodzené, že ich teórie, t. j. buržoázno-filozofické, vedecké, ekonomické úsilie a marxizmus-leninizmus, vedecký komunizmus a politická ekonómia tiež nemôžu mať iný charakter. Ich spojenie je možné iba za jedného predpokladu, t. j. ak sa spoja na báze dialektikomaterialistického a historikomaterialistického princípu, ktorého poznanie umožnilo Marxovi, Engelsovi a Leninovi urobiť vedu vedou len preto, že metódou ich bádania, poznávania sa stala metóda existencie objektu, predmetu, skutočnosti, ktorú skúmali.

To znamená, že „spojenie“ pozitivizmu-štrukturalizmu a dialektického materializmu je možné len vtedy, keď zanikne prvý a bude sa ďalej rozvíjať druhý.

Vychádzajúc z pravdivosti uvedeného, vzniká teraz otázka, ako a či je tento proces vôbec možný. Kľúčový význam takto postavenej otázky vyplýva potom aj zo skutočnosti, že máme na ňu viac záporných ako kladných odpovedí. Jednou a súčasne najnebezpečnejšou z nich — tých záporných — je odpoveď novopozitivizmu — štrukturalizmu. Lebo keď tvorcovia a dnešní obrancovia tejto filozofickej orientácie ešte vždy dokazujú, že objekt a aj hmota ako objektívna realita, substancia sú vlastne iba vzťahy, relácie, ktoré si uvedomujeme medzi jednotlivosťami, tým súčasne tvrdia, že niet ani nejakej zákonitej bázy, ktorej prejavom by mohli byť jednotliviny a teda aj vzťahy medzi nimi, ako na to upozorňujú sovietski vedci G. N. Volkov (6), M. M. Rozentál (5) a iní.

Z toho vyplýva, že ak pritom všetkom jednako len niektorí naši štrukturalisti chcú hovoriť aj o nejakej ich základni, netreba zabúdať, že toto nemôže nemať rýdzo logický a kompromisnícky charakter. Vznik logicizmu je toho dôkazom. Aký charakter potom nevyhnutne logicizmus musel mať, pochopíme, len čo si spomenieme na známe Leninovo upozornenie: Zvelič pravdu, dostaneš nezmysel. (4, s. 27)

Ale ani odpoveď súčasného existencializmu, antropologizmu na uvedenú otázku nemôže byť inej povahy. Rozdiel medzi nimi je iba v tom, že kým novopozitivizmus hľadal (a hľadá) východisko v známych »vzťahoch«, reláciách a tým aj v samej logike, teda v scientizme, existencializmus, antropologizmus ho vidí v absolútnosti a ahistorickosti subjektu, v jeho voluntaristicky pochopenej, zinterpretovanej podstate.

5

Výnimkou je tu — na naše šťastie — iba marxizmus-leninizmus, dialektický a historický materializmus. Čo tento v danej situácii totiž znamená?

Znamená odhalenie podstaty za jednotlivinami a ich vzájomnými, spoločnou podstatou determinovanými vzťahmi. Ako potom odpovedal V. I. Lenin na otázku, čo je to podstata, je známe. „Ja podľa Engelsa používam v tomto zmysle len slovo materializmus a iba túto terminológiu pokladám za správnu najmä preto, že slova »realizmus« sa zmocnili pozitivisti a iní popleťenci, ktorí kolíšu medzi materializmom a idealizmom“, zneje Leninova odpoveď. (2, s. 52) No a aký obsah má slovo „materializmus“ v Leninovom poňatí, nemôže byť problematické. Je to niečo, korene čoho môžeme hľadať gnozeologicky už v naivnom realizme, materializme. Priamo s Leninom povedané, „materializmus berie vedome za základ svojej teórie »naivné« presvedčenie ľudstva“. (2, s. 60) To po prvé. A po druhé: „Otázka, či prijať alebo odmietnuť pojem hmoty — upozorňuje V. I. Lenin ďalej — je otázkou dôvery človeka

k údajom jeho zmyslových orgánov, otázkou prameňov nášho poznania, otázkou, ktorá bola nastoľovaná a pretriasaná od samého začiatku filozofie, ktorú môžu tisícokrakými spôsobmi preinačovať profesorskí clowni, ktorá však nemôže zastarať, ako nemôže zastarať otázka, či prameňom ľudského poznania je zrak a hmat, sluch a čuch. Pokladať naše pocity za odrazy vonkajšieho sveta — uznávať objektívnu prírodu — zastávať hľadisko materialistickej teórie poznania je jedno a to isté.“ (2, s. 114)

Inými slovami povedané: hľadať východisko zo situácie, ktorú empirizmus — pozitivizmus nesprávnou analýzou empirie (skúsenosti) od svojho vzniku vytváral a ktorá charakterizovala a charakterizuje filozoficky (odbornú ale aj špecificky) vedeckú metódu myslenia a najmä po „spresnení“ pozitivizmu novopozitivizmom a jeho špecifickou formou — štrukturalizmom, možno naozaj až v prieniku za to názorné, zmyslové, javové. Ak to potom klasici marxizmu-leninizmu, Marxom počnúc a Leninom končiac, nazvali súčasne hmotou i substanciou, neznamená to, ako to pozitivisti všetkých typov znovu a znovu dokazujú, návrat k metafyzike a zradu exaktnej vedy. Tým menej to môže znamenať odklon od materializmu k Platónovi alebo k stredovekému substancionalizmu a pod. Pre podstatu substancie nie je totiž rozhodujúce to, či ju uznávame, ale ako ju chápeme a interpretujeme. A keď substancionalizmus vznikol v dejinách vedeckého myslenia v dôsledku nesprávneho postupu v tomto zmysle, zveličujúc podobne ako idealizmus jednu stránku v poznaní, z toho nevyplýva, že máme zamietnuť hmotu ako substanciu, ale naopak, že sa máme podobne ako V. I. Lenin po objavení elektrónu zamyslieť nad jej základným charakterom. Kam sa potom dostaneme, keď budeme postupovať správne, t. j. tou metódou, je známe. V. I. Lenin, pochopiac práve toto, odhalil aj hmotu v jej ozajstnej, principiálnej podobe, aj substanciu ako jej spôsob existencie. O hmote ako princípe zistil, že „neznačí gnozeologicky nič iné, ako toto: objektívna realita, existujúca nezávisle od ľudského vedomia a ním odrážaná“. (2, s. 224) A o substancii to isté. K výpisku z Heglovej *Vedy o logike*, podľa ktorého „substancia je podstatný stupeň vo vývojovom procese idey“, Lenin totiž dodáva: „Čítaj: významný stupeň vo vývojovom procese *ľudského poznania* prírody a hmoty.“ Aby potom nevzniklo nedorozumenie pri otázke, čoho sa povedané týka, V. I. Lenin hneď na druhej strane citovanej knihy dodáva: „Na jednej strane treba prehĺbiť poznanie hmoty až k poznaniu (k pojmu) substancie, aby sme mohli nájsť príčiny javov. Na druhej strane skutočné poznanie príčiny je prehĺbenie poznania od javového vonkajška k substancii.“ (3, s. 165—166)

Inak povedané, nám sa v boji proti novopozitivizmu — štrukturalizmu ako forme moderného idealizmu netreba vzdávať pojmov a tým ani realít, bez ktorých monistické chápanie sveta nie je možné, teda pojmov, ako sú: hmota, substancia, podstata a pod... Netreba sa ich

vzdávať i preto, že sa o to usiluje najviac práve súčasný štrukturalizmus, nech sa už zahľadá do akejkoľvek formy. Naopak, čo nám treba, je povinnosť dať si obsah týchto pojmov marxisticko-leninsky, dialektickomaterialisticky do poriadku. Z ich obsahu, ktorý chápe hmotu ako objektívnu, v sebe nekonečne rozpornú realitu totiž vyplýva, že svet je jednotný preto, lebo je materiálny, ale aj to, že nech by sme chceli o čomkoľvek hovoriť ďalej v súvislosti s hmotou, teda aj o jednotlivostiach, a to znamená aj o vzťahoch medzi nimi a ich systémoch, všetko to bude a môže byť iba špecifickým spôsobom existencie skúmanej hmoty. Problém vedeckého myslenia je v dôsledku toho nie problémom hmoty, substance, ale spôsobu, ako ju (ich) pochopiť: idealisticky, mechanisticko alebo dialektickomaterialisticky? Chybou novopozitivismu-štrukturalizmu je preto tiež nie to, že bojuje proti idealisticko-metafyzickému a mechanisticko-metafyzickému chápaniu podstaty sveta (hmoty, substance) ako proti nemeniteľnému, statickému, lebo takéto úsilie uvedených interpretácií podstaty sveta je naozaj zlé, nevedecké, metafyzické a keď naň štrukturalizmus upozorňuje, má pravdu. Chybou štrukturalizmu-novopozitivismu je dokazovanie, že iné chápanie podstaty, substance a teda aj hmoty nie je vôbec možné a že každé úsilie o to je a musí byť metafyzické a antivedecké. Tým sa totiž novopozitivismus-štrukturalizmus postavil nielen na stanovisko idealizmu pluralisticko-nominalistickej povahy a v mene jednotlivého popiera všeobecno, ale stal sa u nás súčasne najnebezpečnejším revizionistickým pokusom rozvrátiť učenie marxizmu-leninizmu, ktoré bez objavu a existencie hmoty ako základu sveta nie je ani možné, ani potrebné. Lebo len ak je svet dialektickomaterialisticky jednotný, potom jeho existencia, rozpornosť a dynamika môže byť zákonitá a ako taká poznaná a ovládnutá. Chybou štrukturalistov v príprave a potom aj pri realizácii krízy r. 1968—1969 u nás bolo teda nie to, že boli zlými politikmi, ale naopak. Rozložiac materiálnu jednotu sveta na pluralitu jednotlivín, stali sa nevyhnutne voluntaristami aj v chápaní prírodnej a spoločenskej zákonnosti. Ak sa v dôsledku toho dostali do konfliktu so samou našou spoločenskou skutočnosťou a tým aj politikou, bolo to a bude vždy zákonité.

LITERATÚRA

1. CARNAP, R.: *Filosofskije osnovanija fiziki*. Moskva 1971.
2. LENIN, V. I.: *Materializmus a empiriokriticizmus*. Spisy zv. 14, Bratislava 1958.
3. LENIN, V. I.: *Filozofické zošity*. Spisy zv. 38, Bratislava 1961.
4. LENIN, V. I.: *Detská bolesť „Iavičiarstva“ v komunizme*. Vybrané spisy, zv. 5, Bratislava 1971.
5. ROZENTAL, M. M.: *Dialektika leninskogo issledovanija imperializma i revolucii*. Moskva 1976.
6. VOLKOV, G. V.: *Istoki i gorizonty progressa*. Sociologičeskije problemy razvitija nauki i tehniki. Moskva 1976.

7. Vývoj, súčasný stav a úlohy spoločenských vied v Československej socialistickej republike. Pravda, 3. mája 1974, Bratislava 1974.
8. Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ. In: zb. Svedectvo dokumentov a faktov. Bratislava 1976.
9. Buržoazní filozofi 20. storočia. Praha 1977.
10. RUMI—BUHR—HORSTMANN: Pozitivismus a vědecké poznání. Praha 1977.
11. Dialektičeskij materializm. Moskva 1975.

ПРОБЛЕМА «ПОЛОЖИТЕЛЬНЫХ» И ОТРИЦАТЕЛЬНЫХ СТОРОН В УЧЕНИИ СТРУКТУРАЛИЗМА

Михал Топольски

Чехословацкий рабочий класс известен своей революционной сознательностью. Проявлением этого является его классовая организованность уже в конце 19 в. в условиях Австро-Венгрии, а также переход на позиции III Интернационала сразу же после 1918 года. Возникновение Чехословацкой Социалистической Республики после второй мировой войны также является закономерным явлением.

Но тем более проблемным является то обстоятельство, что этот объективный, закономерный общественный процесс не всегда находит адекватное идеологическое общественное отражение. Что касается учения марксизма-ленинизма, то, наоборот, здесь слишком часто встречаются отклонения, а именно вправо или влево. Задача настоящей статьи — установить некоторые из причин указанного явления. Автор хочет способствовать объяснению вопроса, касающегося места неопозитивизма и его специфической формы — структурализма в нашем идейном процессе, особенно же в общественной практике.

DAS PROBLEM DER „POSITIVA“ UND „NEGATIVA“ IM STRUKTURALISMUS

Michal Topolský

Die tschechoslowakische Arbeiterklasse ist bekannt durch ihr revolutionäres Selbstbewusstsein. Ein Ausdruck dessen ist ihre Klassenorganisation bereits am Ende des 19. Jahrhunderts während der Österreich-Ungarischen Monarchie, aber auch ihr Übergang auf die Stellung der III. Internationale gleich nach 1918. Ein ebenso gesetzmässiges Phänomen ist die Entstehung der Tschechoslowakischen sozialistischen Republik nach dem 2. Weltkrieg.

Doch umso problematischer ist die Tatsache, dass dieser objektive, gesetzmässige gesellschaftliche Prozess sich in der ideologischen gesellschaftlichen Abbildung nicht immer adäquat bemerkbar macht. Im Gegenteil, was die Lehre des Marxismus-Leninismus anlangt, kann man da nur zu oft Schwankungen registrieren, und zwar nach rechts oder nach links. Dieser Beitrag hat sich die Aufgabe gestellt, einige Ursachen der angeführten Tatsache festzustellen. Der Verfasser möchte damit zur Erklärung jener Frage beitragen, die die Stellung des Neopositivismus und seiner spezifischen Form — des Strukturalismus in unserem Denken und besonders in der gesellschaftlichen Praxis betrifft.